

אהבה שאינה תלויה בדבר: האוונגליסטים ואנחנו

החששות מפני התנועה האוונגליסטית העולמית פוליטיים בעיקרם ובלתי מבוססים. חיוני להרחיב את שיתוף הפעולה עם מאות מיליוני המאמינים התומכים בישראל, ודאי בשעת החירום שנקלענו אליה

התכנסנו כאן היום כדי להודות לך, אלוהים, על הזכות לחזות ביום ההיסטורי והמפואר הזה. אנו מודים לך על מדינת ישראל, לפיד החירות היחיד במזרח התיכון שפורח ומשגשג בשל אהבתך הנצחית לעם היהודי. אתה הוא שקיבצת את הגלויות והשיבותן הביתה. אתה הוא ההופך את הקיום הלאומי לאפשרי. אתה הוא שהענקת ניצחון ניסי ב־1967, כאשר ירושלים נפתחה מחדש למתפללים מכל הדתות. ירושלים היא עיר האל; ירושלים היא הלב הפועם של ישראל; ירושלים היא המקום שבו עקד אברהם את בנו על מזבח הר המוריה והיה לאב המון גויים; ירושלים היא המקום שבו ירמיהו וישעיהו כתבו את עקרונות הצדק שהפכו ליסודות המוסר של התרבות המערבית; ירושלים היא המקום שאליו המשיח יבוא ויקים ממלכת עד.

המרפף בפסקה לעיל עשוי לחשוב לרגע כי הדברים נאמרו מפני רב או פוליטיקאי מן מהציונות הדתית. בקריאה שנייה משהו בסגנון הנלהב, הישיר ונטול הציניות עלול לעורר ספקות. ואכן, הדובר הוא הכומר ג'ון הֵייגי, איש דת מן התנועה האוונגליסטית. הוא נשא את הדברים בטקס פומבי ומסוקר במיוחד בעת הניכת

תום זיו הוא מנכ"ל מכון ארגמן ודוקטורנט במחלקה ליחסים בינלאומיים באוניברסיטה העברית. מחקרו מתמקד ביחסי ישראל והתנועה האוונגליסטית.

שגרירות ארה"ב בירושלים, ב־14 במאי 2018, יום העצמאות ה־70 למדינת ישראל. הייגי, דמות כמעט לא מוכרת בארץ, הקים את הארגון "נוצרים מאוחדים למען ישראל" (CUFI), הארגון הנוצרי הפרו־ישראלי הגדול בארה"ב המאגד תחתיו מיליוני אוונגליסטים.

הטקס התקיים חודשים ספורים בלבד לאחר שנשיא ארה"ב דאז, דונלד טראמפ, הכריז על העברת השגרירות לירושלים, ו־23 שנים לאחר שהקונגרס האמריקני העביר את "חוק שגרירות ארה"ב בירושלים 1995". כל נשיאי ארה"ב משנת 1995 ואילך – קלינטון, בוש הבן ואובמה – דחו את העברת השגרירות מסיבות של "ביטחון לאומי" וזאת על אף הבטחות בחירות חוזרות ונשנות בנושא. טראמפ היה הראשון שעמד בהבטחתו. לאחר מעשה הודה כי הדבר נעשה בעיקר למען האוונגליסטים, תנועה שעל פי הערכות מונה בארה"ב לבדה כ־80 מיליון איש.

הופעתם הפומבית של אנשי דת בכירים בטקס חניכת השגרירות, וההשפעה הרבה שהייתה להם על ההחלטה להעביר את השגרירות, עוררו בישראל התעניינות מחודשת בתנועה האוונגליסטית. למרבה הצער, גם כאשר התנועה החשובה הזאת מגיעה לכותרות היא מוצגת לרוב באופן שטחי ושלילי הנע בין בוז ציני להפחדה. "בואו לראות מקרוב את הארמגדון", "האוונגליזם והמשיחיות היהודית: כסף עכשיו, דם בעתיד", "עבור האוונגליסטים המלחמה בעזה מזרזת את המטרה הגדולה: ביאת המשיח": אלו הן רק אחדות מן הכותרות ברוח זו שעיתרו את העיתונים בישראל בשנים האחרונות.¹

בארבע השנים האחרונות הזדמן לי להכיר מקרוב את התנועה האוונגליסטית העכשווית, במסגרת עבודת הדוקטורט שלי. מחקרי עוסק ביחסיה של התנועה עם מדינת ישראל ובהשפעתם עליה ברמה הבינ־לאומית, ומתמקד בעיקרו בקהילות הממשייכות לתנועה מחוץ לארה"ב: באפריקה ובאמריקה הלטינית. ראייתי עשרות אוונגליסטים – אנשי דת ואקטיביסטים – וסקרתי את גוף הידע ההיסטורי על יחסי התנועה ומדינת ישראל, כמו גם את המחקרים וסקרי דעת הקהל העדכניים ביותר על התנועה בארה"ב ובכלל. הסיקור התקשורתי השטחי שטעמנו ממנו לעיל רחוק מאוד מהמציאות והוא מבוסס על רסיסי אמת, דעות קדומות, ומחקר דל.

עקב חשיבות התנועה למדינת ישראל ובפרט בתקופה סוערת זו אבקש תחילה לגולל בפני הקורא את קורות התגבשותה של תנועה זו, את מניעיה ואת מטרותיה. בהמשך אדון בתמיכתה בישראל בשנים האחרונות, ובחשיבותה העצומה. אסביר מדוע החששות בישראל מפניה אינם מבוססים אלא נובעים בעיקר ממניעים פוליטיים צרים. לבסוף אדון במגמות שונות בקרב צעירי התנועה ביחס לתמיכה בישראל, ואטען כי על ישראל לקדם בצורה פעלתנית יותר את יחסיה עם מאות מיליוני חברי התנועה.

האוונגליסטים, נעים להכיר

האוונגליזם היא תנועה פרוטסטנטית חוצת־כנסיות. כלומר, כזו שאינה מוגבלת לכנסייה זו או אחרת ואינה מוגדרת על בסיס השתייכות כנסייתית אלא על פי עיקרי אמונה. על כן ניתן למצוא אוונגליסטים בכנסיות שונות כמו הבפטיסטית, המתודיסטית, הפנטקוסטלית, הלותרנית ועוד. שני זרמים בולטים בתנועה, המייצגים במידת מה את נקודות הקיצון שלה, הם הפונדמנטליסטים והפנטקוסטלים. הראשונים קפדנים, חמורי סבר, שמים דגש רב על לימוד, צניעות ותיקון המידות. האחרונים מתרכזים בחוויה הדתית הרוחנית, בניסים של רוח הקודש. בדרך כלל יסתופפו בצל איש דת כריזמטי בכנסיות ענק. טקסייהם כוללים מוזיקה, שירה וריקודים. שני זרמים מנוגדים אלה מדגימים את רוחב היריעה של האוהל האונגליסטי ואת המגוון שהוא מכיל.

אם כן, מה בעצם מייחד את התנועה? מה הופך אדם לאונגליסט? שאלה זו הובילה לוויכוחים רבים, בקרב האונגליסטים עצמם ובקרב המתיימרים לחקור תנועה זו. התשובות ישפיעו על אמידת היקף התנועה כולה. כל ניסיון לקבוע הגדרה אחת מוחלטת נושא מטענים תאולוגיים ופוליטיים; ובכל זאת, ישנן כמה הגדרות מקובלות בספרות שנהוג להשתמש בהן כבסיס.

ההיסטוריון הבריטי דיוויד בנינגטון הדגיש ארבעה צירי אמונה מרכזיים בולטים בקרב אוונגליסטים, החופפים את הדוקטרינה הכנסייתית המסוימת של כל אוונגליסט או מצטרפים אליה: (1) קונברסיוניזם: הצורך להיוולד מחדש כנוצרי. מדובר בתהליך שבו האדם מקבל על עצמו את ישו, בדרך כלל דרך רוח הקודש, והופך לאדם נוצרי. אוונגליסטים רבים יכולים לציין את הרגע המדויק שבו אירוע זה התרחש בחייהם. (2) תנ"כיות: הדגש על התנ"ך, ובכללו הברית הישנה ולא רק הברית החדשה, כסמכות עליונה. אוונגליסטים רבים רואים בתנ"ך טקסט "חסר טעויות" המספק תשובות ברורות בשאלות של אמונה ודרך חיים. הם אינם רואים את התנ"ך כספר אלגורי או מטפורי, אלא מאמינים בקריאה מילולית (ליטרלית) של הטקסט. (3) דגש על מותו וסבלו של ישו למען האנושות והאמונה שרק דרך האמונה בו ניתן להגיע לגאולה. (4) אקטיביזם: הרצון לפעול להפצת הבשורה ולתיקון העולם.²

ציר האמונה האחרון שנמנה, האקטיביזם, הוא בעל משמעות מיוחדת. בניגוד לתנועות דתיות אחרות, המעדיפות להסתגר בתוך עצמן תוך תיקון מידות אישי או קהילתי וניתוק מעולם החטאים שבחוץ, לרוב אורך ההיסטוריה של התנועה, האונגליסטים היו פעילים מאוד בקידום הטוב כפי שהוא נתפס בעיניהם בחברה כולה. בין היתר, הם בלטו במאבק נגד העבדות, היו חלוצים בשיגור משלחות סיוע הומניטרי למדינות עולם שלישי, והם מעורבים כיום פוליטית בשאלות חוקיות והפלות.

כדי להבין כיצד התפתחה התנועה ואיזה צורך חברתי ודתי היא ביקשה למלא, נזכיר בקצרה את ההתפתחויות המרכזיות בעולם הנוצרי-האנגלי שעמדו ברקע היווצרותה. הכנסייה האנגליקנית צמחה במאה ה־16, במהלך התקופה הסוערת של הרפורמציה. בשנת 1534 הכריז המלך הנרי השמיני על הפרדות מהכנסייה הקתולית, ועל עצמו כראש הכנסייה האנגלית. הוא עשה זאת בעיקר בשל סירובו של האפיפיור לבטל את נישואיו. פרידה זו הייתה בתחילה יותר פוליטית מאשר תיאולוגית, שכן הנרי ביקש לבסס את כוחו באנגליה ולהבטיח לעצמו יורש זכר. אבל בימי יורשיו, ובמיוחד אדוארד השישי ואליזבת הראשונה, החלה הכנסייה האנגליקנית לאמץ רפורמות פרוטסטנטיות עמוקות. אלו כללו התנערות סופית מסמכות האפיפיור, ואימוץ "שלושים ותשעה הסעיפים" שהגדירו את דוקטרינות הכנסייה. כך מיקמה עצמה כנסיית אנגליה כדרך ביניים בין הקתוליות והפרוטסטנטיות, תוך שהיא שומרת על אלמנטים של ליטורגיה קתולית, לצד אימוץ דוקטרינות פרוטסטנטיות.

התנועה האוונגליסטית³ החלה להתפתח בראשית המאה ה־18 בבריטניה, במה שכונה "ההתעוררות הגדולה". בתקופה זו אנשי דת אנגליקניים כמו ג'ורג' ויטפילד וג'ון וצ'רלס וֹסְלֵי ניסחו את הרעיונות המרכזיים שלימים עיצבו את התנועה.

רעיונותיו של ג'ון וסלי, אבי התנועה המתודיסטית, התמקדו בין היתר בחשיבות החוויה הדתית האישית. הוא האמין שהגאולה אינה דבר חיצוני לאדם, אלא תהליך שהאדם מגיע אליו בעת מפגש עם האל (רוח הקודש). הוא אף האמין שלכל אדם פתוחה האפשרות להיגאל – בניגוד לעמדת הנוצרים הקלוויניסטים בזמנו, שהאמינו כי רק מיעוט שנבחר מראש על ידי האל יזכה בגאולה ושהדבר אינו תלוי באדם. ההיולדות מחדש, או ה"המרה מחדש" דרך המפגש עם רוח הקודש, היא המעניקה למאמין ודאות ב"מושלמות" של התנהגותו ושל מהותו הנוצרית ("פרפקציוניזם נוצרי"). עוד חשב שלנצרות יש כוח לא רק לגאול את היחיד אלא גם את החברה, ועל כן האדם הנוצרי נדרש לפעול להבאת צדק וחמלה לעולם. ואכן, וסלי ורבים ממאמיניו היו פעילים במגוון סוגיות חברתיות כגון מיגור העבדות ועידוד זכויות נשים. ולבסוף, וסלי שם דגש רב בחיים בעלי קדושה ומשמעת דתית הכוללים תפילות, קריאה בברית הישנה ובברית החדשה ואף צומות. רבים מעקרונות אלה, כאמור, עדיין נמצאים בליבה של המחשבה האוונגליסטית בימינו.

רעיונות אלה התפתחו שעה שדומה היה כי הממסד הדתי בבריטניה אפוף באדישות. הטקסים הכנסייתיים נתפסו כמנותקים מחיי היום־יום של המאמינים. אנגליה הייתה נתונה בתהליכי תיעוש ועיור מואצים שיצרו פערים גדלים בין עניים לעשירים, תנאי עבודה קשים, וחוסר ביטחון כלכלי בקרב רבים ממשוטי העם. הדוקטרינות שהציעו וסלי וחבריו הלמו את צורכי השעה. הדגש על החוויה האישית, האפשרות לגאולה לכלל המאמינים, השאיפה לשינוי חברתי – כל אלה קסמו לציבור רחב והיו חלופה מושכת למה שהציעה הכנסייה האנגליקנית המסורתית.

למתודיסטים הייתה השפעה רבה על התנועה האוונגליסטית בת ימינו, אך הם אינם הבסיס היחיד לה. עוד השפיעו על עיצובה של התנועה האוונגליסטית הפוריטניים (הדמות הבולטת מזרם זה היא ג'ון אדוארדס שפעל בניו־אינגלנד במאה ה־18) והפייטיזם הלותרני שמקורו באירופה היבשתית.

בשנים הבאות התרחבה התנועה בבריטניה, ומטיפים בריטים החלו להפיץ את רעיונותיה גם בארה"ב – שם גדלה התנועה והפכה עם השנים לזרם המרכזי בנצרות הפרוטסטנטית. במאה ה־19, וביתר שאת במאה ה־20, החלו מיסיונרים אוונגליסטים להפיץ את עיקרי אמונתם גם ביבשות אחרות: אפריקה, אסיה ואמריקה הלטינית. כיום אפשר למצוא קהילות אוונגליסטיות כמעט בכל מדינה באמריקה הלטינית; במדינות אפריקניות כגון אנגולה, אוגנדה, גאנה, ניגריה, מוזמביק, סודאן, זימבבואה, קניה ודרום אפריקה; ובאסיה – בסין, בקוריאה הדרומית, בפיליפינים, בהודו ובאינדונזיה. יש המעריכים את מספר האוונגליסטים בעולם ביותר מ־660 מיליון איש.⁴ על פי הערכות, כ־24 אחוזים מתוכם, שהם כ־80 מיליון נפש, גרים בארצות הברית.⁵ מעבר לכך, זו אחת התנועות הדתיות הצומחות ביותר בעולם. קצב הגידול שלה מהיר פי שלושה מקצב גידול אוכלוסיית העולם ופי שניים מזה של האסלאם.⁶

בין מאפייני האוונגליסטים, רלבנטית במיוחד לענייננו מעורבותם הפוליטית הגבוהה. מחקר שנערך בארה"ב בשנת 2018 מצא כי 87 אחוזים מהאוונגליסטים מעידים כי הפוליטיקה חשובה להם לכל הפחות מעט, ו־30 העידו שהיא חשובה להם מאוד. המספרים המקבילים בקרב אמריקנים שאינם אוונגליסטים היו 78 אחוז ו־18 אחוז.⁷ את התוצאות הפוליטיות של נטייה זו אפשר לראות בקואליציית "הימין הדתי" בארה"ב. קבוצת מצביעים זו בנויה בעיקר מנוצרים אוונגליסטים אך גם מקתולים שמרנים. הם מקדמים שמרנות דתית וחברתית ופועלים בסוגיות כגון דת ומדינה, דת וחינוך, הפלות, שימוש בסמים, פורנוגרפיה ונישואים חד־מיניים. קבוצה זו מצביעה בבחירות יותר מקבוצות אחרות, ופעילה מאוד בקמפיינים למען מועמדים שהיא אוהדת.

מחקרים רבים ניסו לאפיין את העדפות האוונגליסטים בכל הנוגע למדיניות חוץ. הממצאים הראו שהם ניציים יותר, תומכים יותר ברעיון של "המלחמה בטרור", תמכו במלחמה בעיראק, ורואים באסלאם איום ממשי. ככלל, האוונגליסטים נחשבים ניציים ושמרנים יותר מהאמריקני הממוצע.⁸ בתוך המחנה השמרני, רובם נמנים עם הזרם התומך במעורבות אמריקנית בעולם ולא עם זה התומך בבלגנות. הסיבות להעדפות אלו מעניינות בפני עצמן, אך כאן נתמקד בהעדפה הנוגעת לנו במיוחד: התמיכה בישראל. במחקרים רבים נמצא שהאוונגליסטים הם הקבוצה הדתית בעלת אחוז התמיכה הגבוה ביותר במדינת ישראל (למעט היהודים).⁹

מדוע תומכים האוונגליסטים בישראל

התמיכה בישראל נובעת מכמה מקורות שונים באופיים שלרוב תומכים ומחזקים זה את זה. ראשון במעלה הוא המניע התאולוגי, הנוגע לדרך הקריאה האוונגליסטית בתנ"ך. לכך נוספים מניעים תרבותיים, היסטוריים ואף גאופוליטיים.

ההצדקה התיאולוגית

האוונגליסטים, כאמור, קוראים את התנ"ך קריאה מילולית. ובברית הישנה, בספר בראשית (י"ב, ג), הם מוצאים את אחת ההצדקות המרכזיות שלהם לתמיכה בישראל. בפסוק זה האל מבטיח לאברהם: "וְאֶבְרָכָה מְבָרְכֶיךָ, וּמְקַלְלֶיךָ אָאֹר, וְנִבְרַכְוּ בְּךָ כָּל מְשֻׁפָּחַת הָאֲדָמָה". משמע, המברך את עם ישראל יבורך. לדידם של האוונגליסטים זהו ציווי הכולל בתוכו את האפשרות לזכות בברכת האל אם יתמכו בעם ישראל, וגם את האיום לבל יימנעו מכך.

בעיני רבים, פסוק זה מרכז לתוכו באופן מזוקק את הרעיון של הנצרות הציונית. האוונגליסטים לוקחים ציווי זה באופן רציני במיוחד. ג'ון הייגי מתאר בספרו את ההיסטוריה של כל מי שניסה לפגוע ביהודים: "איפה הבבלים? איפה הרומאים? איפה היוונים? איפה הפרסים? איפה האימפריה העות'מאנית? איפה היטלר המשוגע והצבא הנאצי שלו? כולם הערת שוליים בבית הקברות של ההיסטוריה".¹⁰ ג'רי פאלוול, מאנשי הדת החשובים במאה ה-20 באמריקה, טען כי "אלוהים בירך את אמריקה מפני שאמריקה בירכה את עם ישראל ... אם מדינה זו רוצה ששדותיה יישארו שופעי דגן, שהקדמה והישגיה המדעיים ישמרו ושהחופש שלה יישאר ללא פגע, היא חייבת להמשיך לעמוד לצד ישראל".¹¹ גם מחוץ לארה"ב טיעון זה נשמע מפי אוונגליסטים רבים. ב-2018, לאחר שגואטמלה העבירה את שגרירותה לירושלים, הכריזה שגרירת גואטמלה בישראל שרה אנג'לינה סוליסה: "אני מרגישה שזו מתנה מאלוהים. אני יודעת שברכות רבות יגיעו אחרי ההחלטה הזו. זו הבטחה בתנ"ך, בבראשית".

נגזרת נוספת של הקריאה המילולית בתנ"ך היא הדגשת היחסים המיוחדים של עם ישראל עם האל. במשך מאות רבות, הדוקטרינה המרכזית שעיצבה את יחס הנוצרים ליהודים הייתה "תיאולוגיית ההחלפה" (supersessionism). לפיה, כאשר היהודים סירבו לקבל את ישו כמשיח נטש אותם האל והעביר את הבכורה ל"ישראל החדשה", לכנסייה הנוצרית. בכך נעשו הנוצרים לעם הנבחר, וכל ההבטחות שנתן האל לעם ישראל עברו לכנסייה. גם כיום רוב הקתולים ואף חלק מהפרוטסטנטים ממשיכים להאמין ברעיון זה. האוונגליסטים דוחים אותו מכול וכול. מקריאתם בתנ"ך הם רואים שבשום שלב לא נטש האל את עם ישראל ולא העביר את הבטחותיו. הברית של האל ואברהם, הם טוענים, היא ברית נצח שאינה ניתנת לשינוי.¹²

עמדה זו הינה שינוי דרמטי במונחים תאולוגיים והיסטוריים כאחד. תאולוגית ההחלפה הייתה אחת הסיבות המרכזיות לאנטישמיות הנוצרית הממוסדת. היא שימשה בסיס לתאוריות שראו ביהודים נחותים, מנושלים ודחויי אל. פרשנויות שונות של תורת ההחלפה גרסו שהסבל ההיסטורי ו"העליבות" של היהודים הם ההוכחות לבחירה האלוהית בנצרות, ועל כן היהודים בקיומם האומלל משמשים תזכורת לעליונות הנוצרית ועדות לנטישת האל. מכך נגזר בין היתר שעל היהודים להישאר במצבם הנוכחי, שכן שיפור מצבם עלול לערער על ההנחה הנוצרית בדבר עונשם ונחיתותם. מכאן קצרה הייתה הדרך לאפליית היהודים ולפגיעה בהם. בוועידת ותיקן 2 שהסתיימה בשנת 1965, הוועידה הכנסייתית הקתולית הראשונה לאחר השואה, חזרה בה הכנסייה במידת מה מתאולוגיית ההחלפה, מתוך הבנת חלקה בצמיחתה של האנטישמיות עד לשיאה בשואה. אך כאמור קתולים רבים עודם מאמינים בגרסאות שונות של תאוריה זו.

דוגמה לתפיסתם של האוונגליסטים לגבי העם היהודי והקשר שלו לאל היא נאומו של חבר הפרלמנט של ברזיל אנטוניו דה־פאולה בזמן מבצע שומר חומות. הוא הקריא מכתב מטעם החזית האוונגליסטית, בעודו עטוף בדגל ישראל: "יש בליבי עצב עמוק וכאב מתמשך על העם היהודי. הם אחיי, הם משפחתי. אני רוצה לעזור להם כי הם עם ישראל, בניו הנבחרים של אלוהים"¹³.

אוונגליסטים רבים מבססים את תמיכתם בישראל על הקשר התאולוגי־היסטורי של הנצרות והיהדות. הם מכירים בכך שהנצרות צמחה מתוך היהדות, וחשים הכרת תודה ליהדות על כל מה שהיא הורישה לנצרות: היהודים הביאו לעולם את המונותאיזם, את כתבי הקודש, את האבות, המלכים והנביאים.¹⁴ אפילו ישו ושנים־עשר תלמידיו הראשונים היו יהודים. את המקור התאולוגי הישיר לטיעון זה הם מוצאים ב"איגרת שאול אל הרומים" (י"א, 17-18), שם הוא מפציר בנוצרים לזכור מהו השורש הרוחני שממנו ענפי הנצרות ניזונים: "ואם נכרתו כמה ענפים מעץ הזית, ואתה, זית בר, הורכבת במקומם ושותפת בשורש העץ ובלשדו, אזי אל תתנשא על הענפים. אם תתנשא, דע לך שלא אתה נושא את השורש, אלא השורש נושא אותך". באחד הראיונות שקיימתי עם הכומר טואמסי יבואה (Twumasi Yeboah) המייסד והכומר הראשי של כנסייה גדולה בגאנה הוא הציע פרשנות כמעט מילולית לפסוק זה. לדבריו, היהודים מייצגים את הזרע הביולוגי של אברהם, שממנו יצא הזרע הרוחני: הנצרות. הוא מעלה את השאלה: אם הזרע הביולוגי אינו מוגן, מה מבטיח את הישרדותו של הזרע הרוחני? במילים אחרות, מה מבטיח שהנוצרים ברחבי העולם יהיו בטוחים? "אם אתם סובלים, אנחנו סובלים, כי אתם חלק ממלכות האלוהים. כל מה שיקרה לכם, אם אנחנו נשתוק ולא נפעל, יגיע אלינו בסופו של דבר. שלומכם הוא שלומנו", סיכם. ג'ון הייגי טוען בספרו 'הגנה על ישראל' כי "הנצרות לא יכלה להתקיים ללא העם היהודי. היהודים תרמו לנצרות את תשתית האמונה שלנו".

לבסוף, לפי הדוקטרינה הפרה-מילניאלית, תפיסה אסקטולוגית נפוצה בקרב האוונגליסטים, את בואו השני של ישו יקדימו כמה שלבים שחייבים להתרחש. אלה כוללים את חזרתם של היהודים לארץ ישראל והקמתו מחדש של המקדש. אז יעלה משיח שקר, ישתלט על המקדש וישית משטר של טרור. כאן יחל השלב שנקרא "המצוקה הגדולה", *The Great Tribulation*, שבו תתנהל בישראל מלחמה גדולה מכמה חזיתות. אוראו יחזור ישו מהשמיים עם מאמיניו, יכריע את משיח השקר, ויכונן שלטון של שלום לאלף שנים. יש פרשנויות שונות בשאלה מה יקרה ליהודים במסגרת חזון אחרית הימים הזה. חלקן טוענות שהם יקבלו על עצמם את ישו ויינצלו, אבל חלקן טוענות שחלק מהיהודים לא יעשו זאת וימותו. על כן, אוונגליסטים עשויים לתמוך בישראל במטרה להאיץ את השעון האלוהי ולקדם את ביאת המשיח. מניע זה הוא זה שגורר בעקבותיו ביקורת וחשש בקרב גורמים מסוימים בישראל ובארה"ב. בהמשך ארחיב על ביקורת זו ועל הבעייתיות שיש בה.

ההצדקה התרבותית וההיסטורית

האוונגליסטים מבטאים לעיתים חרטה עמוקה על רדיפת היהודים ההיסטורית על ידי הכנסייה. הם טוענים כי מאות שנים של אנטישמיות נוצרית הביאו לשואה. בנאום בכנסת בשנת 2007, הפסטור פיט אוונס מווירג'יניה פנה לעם היהודי בקריאה נרגשת ואמר: "בשם מיליוני נוצרים שאוהבים את ישראל ומתפללים בעדה, אנו רוצים להביע בפניכם חרטה על פשעים שנעשו בשם הנצרות לאורך ההיסטוריה נגד עם ישראל. חטאנו לפניך, ה'".¹⁵

נוסף על כך, היהודים והנוצרים חולקים מערכת של מסורת, ערכים ותרבות הנקראת "המסורת היודאו-נוצרית". מערכת ערכים זו כוללת את המכנה המשותף בין הדתות והתרבויות: עקרונות דתיים, חוקים, מנהגים, אתיקה ועוד. חוקרים שונים סבורים שבלב הקשר שבין העם היהודי לנצרות הציונית נמצא רעיון זה של "אחוזה" והוא המסביר את התמיכה האוונגליסטית העמוקה בישראל.¹⁶

ההצדקה המעשית

אוונגליסטים רבים מסבירים את תמיכתם בישראל במונחים אסטרטגיים וגאוג'פוליטיים. היבט זה איננו ייחודי לאוונגליסטים, ואמריקנים רבים מחזיקים בו, אך זו בהחלט נקודה מרכזית שעולה כשהם נשאלים על כך.

לפי תפיסה זו ישראל היא שותפתה החשובה ביותר של ארצות הברית במזרח התיכון. כפי שקבע מזכיר המדינה אלכסנדר הייג ב-1982, "ישראל היא נושאת המטוסים האמריקנית הגדולה ביותר. היא אינה ניתנת להטבעה, אינה נושאת אף חייל אמריקני, ונמצאת באזור קריטי לביטחון הלאומי האמריקני". בתקופת

המלחמה הקרה, שני הצדדים התמודדו עם איום משותף בדמות ברית המועצות ושותפותיה הערביות. במאה ה־21, לתפיסת רבים מהאוונגליסטים, האיום המשותף הוא האסלאם.¹⁷ נוסף על כך, "קידום הדמוקרטיה בעולם" היא אחת המטרות המרכזיות במדיניות החוץ האמריקנית. בהקשר זה, ישראל זוכה לתמיכה ממניעים אסטרטגיים בשל היותה הדמוקרטיה המערבית היחידה במזרח התיכון.

אופני התמיכה בישראל

כאמור, התנועה האונגליסטית מתאפיינת במעורבות פוליטית ובעשייה בשטח, לשם תיקון העולם – כעיקרון דתי. התמיכה בעם היהודי ובמדינת ישראל היא אחת מתחומים רבים שהאוונגליסטים פועלים בהם. אפשר לחלק את שיטות הפעולה שלה בתחום הזה לשלוש רמות: השפעה על מדיניות החוץ של מדינתם, פעילות דרך ארגונים בינלאומיים, ופעולות כנסייתיות ופרטיות.

השפעה על מדיניות החוץ במדינה

כמו כל קבוצה רעיונית המבקשת להשפיע על מדיניות, האונגליסטים מעורבים בפוליטיקה המקומית והארצית, ומנסים לקרב את מדיניות הממשל אל תפיסת עולמם – ובנידון דידן, לעודד מדיניות פרו־ישראלית. זאת, בכמה דרכים.

ראשית, הם בוחרים ומקדמים מועמדים תומכי ישראל. בארצות הברית כוחם האלקטורלי של האונגליסטים רב, בשל מספרם ובשל נטייתם לאכפתיות פוליטית. במפלגה הרפובליקנית שיעורם גדול במיוחד. באזורים רבים בארה"ב חברי קונגרס וסנאט אינם יכולים להיבחר ללא תמיכה אוונגליסטית רחבה. כדי להשיגה, נדרשת תמיכה בישראל, שכן המדיניות האמריקנית כלפי ישראל תופסת מקום מרכזי בשיקולי הבחירה של האונגליסטים. בסקר שערך מכון ברוקינגס בשנת 2015 נמצא שכאשר אוונגליסטים מחליטים על מועמד בבחירות לקונגרס או לנשיאות, ל־55 אחוזים מהם עמדת המועמד כלפי לישראל "חשובה מאוד". באוכלוסייה הלא־אוונגליסטית הנתון המקביל הוא רק 24 אחוז.

נתונים מובהקים אלה מובילים מועמדים רבים לקונגרס ולנשיאות למסקנה המתבקשת, שהדרך לליבם של האונגליסטים עוברת דרך ישראל. לכנס השנתי של 'נוצרים מאוחדים למען ישראל', לדוגמה, מגיעות דמויות מפתח פוליטיות. בכנס השנתי של הארגון בשנת 2019, לדוגמה, נכחו סגן הנשיא דאז מייק פֶּנס, היועץ לביטחון לאומי דאז ג'ון בולטון, שר החוץ דאז מייק פומפאו ועוד נציגים רבים מבית הנבחרים והסנאט.

כמו ארגונים אחרים, האונגליסטים גם מפעילים מערך שתדלנות לשכנוע נציגים מכהנים לתמוך בישראל ולקדם מדיניות שתסייע לה. בימי ממשלו של ג'ורג'

בוש הבן, ובמידה מסוימת גם בימי ממשלו של דונלד טראמפ, הייתה למנהיגים אוונגליסטים גישה ישירה למקבלי החלטות, ודמויות אוונגליסטיות אף כיהנו בתפקידי מפתח בממשל ובבית הלבן – ביניהם מזכיר המדינה מייק פומפאו, סגן הנשיא מייק פנס, ויועצים כבטי דבוס, בן קרסון, פאולה וייט־קייין ומייק אוונס.

דוגמה בולטת לקמפיין שתדלנות אוונגליסטי שהצליח היא העברת השגרירות האמריקנית לירושלים. הקמפיין היה גורם מכריע בהחלטתו של הנשיא טראמפ לעשות זאת. חודשים לפני ההכרזה שלו, כ־135 אלף חברי CUFI שלחו דוא"ל לבית הלבן ודרשו מהנשיא להעביר את השגרירות.¹⁸ מייק אוונס, אוונגליסט הדוק שהיה יועצו של טראמפ, טען כי דמויות אוונגליסטיות מובילות לחצו על טראמפ על בסיס יומי שיקיים את הבטחת הבחירות שלו בעניין זה, וכי ההחלטה של הבית הלבן לגבי ירושלים התקבלה "במאה אחוז בגלל האוונגליסטים. אין שאלה".¹⁹ גם טראמפ עצמו הודה בעצרת בוויסקונסין באוגוסט 2020 שהעברת השגרירות הייתה למען האוונגליסטים.

עם כל מרכזיותו של המקרה האמריקני, שתדלנות אוונגליסטית למען ישראל נעשתה במקומות נוספים רבים. המדינה השנייה שהעבירה את שגרירותה לישראל מייד אחרי ארה"ב היא גואטמלה, מדינה שיותר מ־40 אחוז מאוכלוסייתה אוונגליסטים. אוונגליסטים במדינה פעלו נמרצות לשכנע את הנשיא להודיע על העברת השגרירות, עוד לפני הודעתו של טראמפ. הם אפילו "התאכזבו" מהודעת הנשיא האמריקני, כי קיוו שמדינתם תהיה הראשונה שתודיע על העברת השגרירות.²⁰ דוגמה נוספת היא קבוצה פוליטית בפרלמנט של ברזיל, "החזית הפרלמנטרית האוונגליסטית", המאגדת עשרות חברי פרלמנט וממשלה. קבוצת אלה הוקמו או התגבשו כדי לייצר השפעה דתית על הפוליטיקה ולהכניס ולשלב טיעונים, רעיונות ומוסר דתי בקביעת המדיניות של הממשל.

דעת הקהל היא זירת השפעה נוספת. קבוצות אוונגליסטיות פועלות לשיפור תדמיתה של ישראל בציבור הרחב. בין היתר הן מארגנות אירועים גדולים כמו צעדות, כנסים, הפגנות ופסטיבלים הפתוחים לקהל הרחב ומושכים אליהם אנשים רבים, לאו דווקא אוונגליסטים. באוגנדה, האוונגליסטים ארגנו צעדת ענק למען ישראל שכללה אלפי משתתפים. הצעדה יצאה מאוניברסיטת מארקה והובילה לחסימת כבישים רבים בבירה קמפלה.²¹ במחוז קסנרה בקולומביה מתקיים אירוע שנתי בכותרת "קסנרה מברכת את ישראל". בין 15 ל־20 אלף איש מגיעים לאירוע זה, שבו מטיפים אנשי דת אוונגליסטים לאהבת ישראל. האירוע כולל גם טקס של ריקודים ושירים ישראליים.²² אירועים מסוג זה מתקיימים במדינות רבות נוספות בדרום אמריקה, אפריקה ומזרח אסיה. לצופה הישראלי התמונות מאירועים אלה עשויות להיראות תמוהות, אך בנוף האוונגליסטי אלה אירועים שגרתיים.

נוסף על כך, אוונגליסטים בעלי נוכחות תקשורתית מטיפים למען ישראל ברדיו,

בטלוויזיה ואפילו ברשתות החברתיות. בשנת 2014, במהלך מבצע צוק איתן, רכש ארגון אוונגליסטי בדרום אפריקה עמוד שלם באחד העיתונים הגדולים במדינה כדי "להגן על ישראל שמפסידה בקרב על דעת הקהל". לאחר פתיחת מלחמת חרבות ברזל יצאו מנהיגים אוונגליסטים רבים בתמיכה פומבית בישראל, ושישים מהדמויות המרכזיות בקהילה בארה"ב חתמו על הצהרה פומבית בקריאה לארה"ב לעמוד לצד ישראל במלחמתה.²³

ארגונים בין-לאומיים

אוונגליסטים רבים ברחבי העולם פועלים בארגונים אוונגליסטיים בין-לאומיים כדי לסייע לישראל. הבולט בהם הוא "השגרירות הנוצרית הבינלאומית בירושלים" (ICEJ), ארגון שהוקם בשנת 1980 לתמיכה בישראל ושיפור מעמדה בעולם. לארגון סניפים ביותר מ-90 מדינות. בין פעולותיו: תרומת כספים לפרויקטים של רווחה בישראל, סיוע ליהודים הרוצים לעלות לישראל, תרומה של ממ"דים ניידים, תמיכה בניצולי השואה, וקידום תיירות נוצרית לישראל. בכל שנה מגיעים רבבות אוונגליסטים לאירועים שה'שגרירות' עורכת בישראל; הגדול בהם הוא צעדת הענק שמתקיימת מדי שנה בחג בסוכות. סניפי הארגון אף פועלים בתוך מדינותיהם לקידום מדיניות פרו-ישראלית. אחד המהלכים הזכורים של הארגון הוא הקמפיין שהנהיגה ב-2014 נגד תנועת ה-BDS. השגרירות עודדה אז רכישה של מוצרים ישראלים ופרסמה קטלוג גדול של מוצרים ישראלים להקלת הקנייה.

ארגונים נוספים עוסקים בסוגיות ספציפיות כמו קידום עליה לישראל, סיוע ליהודים נזקקים ברחבי העולם, הסברה למען ישראל, קידום תיירות לישראל, קידום יחסים בילטרליים בין ישראל למדינות אחרות ועוד. ארגונים בולטים הפועלים בתחומים אלה הם גשרים לשלום (Bridges For Peace), נוצרים למען ישראל (Christian Initiative For Israel Interntional), הקואליציה הלטינית למען ישראל (Latino Coalition for Israel), היוזמה האפריקנית ישראלית (African-Israeli Initiative), נוצרים ידידי ישראל (Christian Friends of Israel) והיובל (Hayovel). רשימה זו חלקית בלבד.

פעולות קהילתיות ופרטיות

חלק מהאוונגליסטים הרואים בסיוע לישראל חובה דתית בוחרים לפעול באופן עצמאי או ברמה הקהילתית-כנסיתית. ברמת הפרט, הם יתרמו כסף לישראל, יבקרו בה, יתנדבו בה בפרויקטים שונים, ידברו עליה עם חבריהם, בני משפחתם ועמיתיהם, וייקחו חלק באירועים למענה באזור מגוריהם. דרך ארגון היובל, לדוגמה, מגיעים מדי שנה מאות מתנדבים על חשבונם לסייע בחקלאות ישראלית, בדגש על תעשיית היין. הם שותלים גפנים, משתתפים בכציר ומסייעים בתהליך הייצור. כאשר אינם

עובדים הם מטיילים בארץ באתרים תנ"כיים או נפגשים עם ישראלים. תצוגה ציורית של תופעה זו ראינו בשבועות הראשונים למלחמת חרבות ברזל, בהגיע בוקרים (קאובויים) אמריקנים לסייע לחקלאים בדרום. 'השגרירות הבינלאומית הנוצרית בירושלים' אירחה מתחילת המלחמה כעשר משלחות מתנדבים המסייעים למאמץ המלחמתי או להגנה על העורף בסיוע בעוטף, הכנת אוכל וציוד ללוחמים ועוד.

ברמה הכנסייתית, אפשר למצוא אנשי דת המשלבים מסרים על החשיבות של תמיכה בישראל בדרשות ובשיעורי התנ"ך שלהם, תפילות למען ישראל ולמען העם היהודי, איסוף תרומות קולקטיבי, ארגון משלחות לישראל ועוד.

לסיום סקירה זו נזכיר שוב: התופעה אינה אמריקנית גרידא, אלא כלל עולמית. הגידול במספר הנוצרים הציונים בשנים האחרונות מתחולל דווקא באמריקה הלטינית ובאפריקה, מקום שם הזרם הפנטקוסטלי של התנועה האוונגליסטית מתפשט במהירות, ולעיתים קרובות מניב גם תמיכה בישראל.

ברכה או קללה?

מדוע אם כן רבים בתקשורת, באקדמיה ובעולם הדתי מזהירים מהקשר המתחזק בין האוונגליסטים למדינת ישראל ומתאמצים להפחיד את הציבור מפני "מניעיהם הנסתרים"? האם במציאות שבה התמיכה בישראל באזורים רבים בעולם נשחקת והאנטישמיות גואה, לא היה ראוי לחבק את ידידינו האוונגליסטים, להודות להם על תמיכתם האמיצה ולעשות כל שניתן כדי לחזק את היחסים עימם? תשובות המתנגדים נחלקות לשני ענפים; אינם דומים נימוקיהם של מתנגדי הקשר עם האוונגליסטים בתקשורת ובאקדמיה לנימוקיהם של מתנגדי אותו קשר מקרב הרבנים.

הרבנים המתנגדים להתרחבות היחסים עם האוונגליסטים מפחדים בראש ובראשונה ממיסיון. לטענתם, התמיכה האוונגליסטית בישראל אינה אלא כסות לפעילות מחתרתית שמטרתה לשכנע יהודים בארץ ישראל להמיר את דתם לנצרות. הרב משה לחובר מארגון 'לב אחים', לדוגמה, קורא ליהודים להיזהר מפני הנוצרים האוונגליסטים וטוען שהוא מכיר מקרים רבים שבהם יהודים "נפלו קורבן" למיסיון אוונגליסטי.

פעילותם של אלה אינה מסתכמת בקריאות אזהרה, ולעיתים היא אף מגיעה להתנגשות של ממש עם אוונגליסטים המבקרים בישראל. לפני כשנה, בעת ביקור של קבוצה אוונגליסטית בכותל הדרומי, הפגינו נגדה בקריאות "מיסיונרים, לכו הביתה" עשרות בני ישיבות בהשתתפותם של הרב צבי טאו, רב העיר העתיקה אביגדור נבנצל וסגן ראש עיריית ירושלים אריה קינג.²⁴ אף על פי שהאוונגליסטים עצמם מצהירים בכל עת ומעל כל במה שאינם עוסקים במיסיון בקרב יהודים, ואף

שהנתונים בדבר "המיסיון האוונגליסטי" והמרות־דת בגללו אינם ברורים וקשה להוכיח שזו תופעה של ממש, נראה שהאוונגליסטים אינם מצליחים לשכנע את הגרעין הרבני הקשה המתנגד להם. עם זאת, ההתנגדות על רקע זה נפוצה בעיקר בחוגים חרדיים וחרד"ליים ואינה חורגת הרבה מתחומם.

מטבע הדברים, טענותיהם של האקדמאים ואנשי התקשורת זכות לכולטות תקשורתית רבה לאין ערוך. טענתם המרכזית היא שהתמיכה האוונגליסטית אינה נובעת מאהבה לעם היהודי, אלא היא מהלך שכל תכליתו לקדם את חזרתו של ישו. כשזה ישוב, היהודים יחויבו להתנצר או ימצאו את מותם. אך לא רק היעד הסופי מטריד את המתנגדים הללו. לדבריהם, האוונגליסטים שואפים לקדם כבר עתה את מלחמת גוג ומגוג, שהיא שלב הכרחי בתהליך האסכטולוגי שהם מחויבים לו. לכן, מעורבותם במתרחש במזרח התיכון מטרתה להוביל את האזור למלחמה גדולה. בעיתון 'הארץ' אף לא היססו לומר במפורש שמלחמת חרבות ברזל "מזרזת את המטרה הגדולה של האוונגליסטים".²⁵

כאשר בוחנים את העובדות בשטח ואת המחקר הקיים בנושא מגלים מציאות אחרת לחלוטין. מתוך שלל הסיבות לתמיכה בישראל, הנושא האסכטולוגי לא נמצא כסיבה המרכזית המובילה אוונגליסטים אמריקנים לתמוך בישראל. במחקר מקיף בנושא, רק 12 אחוזים מהנשאלים האוונגליסטים ציינו סיבה זו כגורם המרכזי לתמיכה בישראל. הסיבה השכיחה ביותר היא "כי האל נתן לעם היהודי את ארץ ישראל", לאחר מכן, "כי לכל עם יש זכות להגדרה עצמית טריטוריאלית. אחריה, "התנ"ך אומר שעל הנוצרים לתמוך בישראל". הסיבה האסכטולוגית לתמיכה בישראל נמצאת במקום הרביעי בלבד.²⁶

מחקר שבדק את הקשר בין הסיבה לתמיכה לבין גובה התמיכה מספק מסקנות מעניינות אף יותר. נמצא בו שאין קשר סטטיסטי מובהק בין תמיכה בישראל לבין החזקה באמונה האסכטולוגית שהיהודים יקימו מחדש את המקדש כשלב לקראת חזרתו של ישו. כלומר, האוונגליסטים המעידים שתמיכתם בישראל נובעת ממניעים אסכטולוגיים אינם מתומכיה הגדולים ביותר של ישראל, ובוודאי אינם המנוע העיקרי שמאחורי התנועה האוונגליסטית הציונית. במילים פשוטות, כפי שציינו החוקרים במחקר זה, הטענה שנשמעת מפי דוברים כה רבים, שהתמיכה בישראל נובעת בעיקר ממניעים אסכטולוגיים אינה נתמכת בנתונים.²⁷ יתרה מזאת, כאשר בוחנים את הסיבות לתמיכה בישראל בקרב הדור הצעיר של האוונגליסטים, תמיכה מטעמים אסכטולוגיים צונחת לכ-6 אחוזים בלבד. באפריקה ובאמריקה הלטינית לא נערך מחקר מקיף בנושא זה, אך מהראיונות שקיימתי עם מנהיגים דתיים מקהילות אלו עולה כי אצלן הנושא זניח אף יותר.

אם כך, מדוע בכל זאת מוטרדים כל כך באקדמיה ובתקשורת מהתמיכה האוונגליסטית בישראל? לעניות דעתי, התשובה לשאלה זו אינה קשורה לפחדים

אסכטולוגיים. התשובה נעוצה בתפיסתם של מבקרים אלה על יחסי ישראל-ארה"ב. רוב אזרחי ישראל רואים ביחסים בין שתי המדינות ברית אסטרטגית או שותפות ערכית, ומאמינים שעל כל מדינה להימנע ממעורבות בפוליטיקה הפנימית של חברתה ומהתערבות בקביעת דרכה ועתידה. מנגד, חלקים לא מבוטלים בתקשורת ובאקדמיה הישראלית חושבים שלארה"ב יש תפקיד נוסף, והוא להפעיל לחץ על ישראל כדי שתקבל תכתיבים בינלאומיים שונים לוותורים טריטוריאליים ואחרים – ובראשם ויתור על שטחי יהודה ושומרון והקמת מדינה פלסטינית. כל עוד עומדת ממשלת ישראל בסירובה להקים מדינה פלסטינית, הם מצפים מארה"ב להפעיל עליה לחץ שיכריח אותה לעשות את מה שטחו עיניה מראות שהוא בעצם "אינטרס שלה".

מנקודת מבט זו, האוונגליסטים הם בעיה אמיתית. בניגוד לקבוצות אחרות בארה"ב, האוונגליסטים בולטים בהתנגדותם להפעלת לחץ על ישראל כדי שזו תוותר על שטחים ותלך להסכם שיוביל להקמה של מדינה פלסטינית.²⁸ אמנם, על פי סקרים שנערכו, רובם הגדול לא יתנגדו להקמתה,²⁹ אך רובם כן יתנגדו לכך שהבית הלבן יפעיל על ישראל לחץ להקים מדינה כזו. את זה, המבקרים של האוונגליסטים לא יכולים לסבול. ללא לחץ אמריקני ממשי, הם מאמינים, ישראל לא תסכים להקים מדינה פלסטינית – והאוונגליסטים הם מכשול לכל מהלך מסוג זה. במילים אחרות, מה שעומד בלב ההתנגדות לאוונגליסטים הוא פחד פוליטי מתמיכה בלתי מסויגת בישראל, תמיכה שרוב הישראלים יראו כמובן כמבורכת.

מגמות בתמיכה האוונגליסטית בישראל

התמיכה האוונגליסטית בישראל היא אם כן עניין בעל השלכות כבדות משקל, בראש ובראשונה בהקשר של יחסי ארה"ב-ישראל. הבחירות הקרובות לנשיאות ארה"ב מזמינות דיון בשאלת המגמות ארוכות הטווח וקצרות הטווח של התמיכה האוונגליסטית בישראל והשפעתן על הפוליטיקה האמריקאית.

ראשית, מבחינת השפעתם הפוליטית של האוונגליסטים בטווח הקרוב, נראה שכמו בבחירות 2020 גם השנה יצביעו רובם המכריע של האוונגליסטים למועמד הרפובליקני, הנשיא לשעבר דונלד טראמפ. סקר של מכון Pew שנערך בחודש אפריל מצא כי 81% מהאוונגליסטים מתכוונים להצביע לדונלד טראמפ, ורק 17% מהם מתכוונים להצביע לג'ו ביידן, שהיה מועמד הדמוקרטים בעת הסקר.³⁰ נתונים אלה זהים לחלוטין להתפלגות ההצבעה בקרב אוונגליסטים בבחירות 2020.³¹ זהו אחוז ההצבעה הגבוה ביותר של אוונגליסטים למועמד רפובליקני ב-16 השנים האחרונות, והנמוך ביותר למועמד הדמוקרטי. נראה שהחיבור בין האוונגליסטים למפלגה הרפובליקנית מעמיק והופך להיות הנחת עבודה של המערכת הפוליטית האמריקנית. כפועל יוצא מכך, אפשר להסיק שהאוונגליסטים ימשיכו לדחוף את

המפלגה הרפובליקנית ונציגיה למדיניות פרו ישראלית מובהקת כמו שראינו בשנים האחרונות.

נתון זה חשוב מאוד כי הוא משמש משקל נגד לשתי מגמות אחרות בימין הפוליטי האמריקני. הרחבה מבין השתיים היא מגמת הבדלנות. הבדלנים (Isolationists) רוצים שארה"ב תמשוך ידה (וכספיה) מכל המתרחש מחוץ לגבולותיה. נטייה זו אינה חדשה. ראשיתה בג'ורג' וושינגטון והיא חוזרת בהיסטוריה האמריקנית בתקופות שונות.³² לפי תפיסה גאו-אסטרטגית זו, תמיכה אמריקנית בצד זה או אחר במלחמות מרוחקות רק מכניסה את אמריקה לחיכוכים מיותרים בסכסוכים לא לה ובכך מקרבת את הסכנה ליבשת ואף מסכנת חיילים, דיפלומטים ואזרחים אמריקנים. מבחינה כלכלית, טוענים הבדלנים, אין זה מתפקידה או מזכותה של הממשלה להשתמש בכספי משלם המיסים למימון צבאות זרים ומלחמות שאינן נוגעות ישירות לביטחון המולדת. בהקשר זה, תמיכה בישראל עשויה להצטייר כעול כלכלי, דיפלומטי ואף ביטחוני על ארה"ב.

הזרם השני הוא הזרם ה"אנטי ישראלי" או האנטישמי הימני. זרם זה שולי למדי בפוליטיקה הלאומית, וכמעט לא ניתן למצוא לו נציגים מובהקים בקונגרס. כיום הוא נוכח בעיקר ברשתות החברתיות, עם דמויות כמו טאקר קרלסון או קנדיס אוונס שמשכו לאחרונה תשומת לב רבה בעקבות התבטאויותיהם נגד ישראל, או בקבוצות גזעניות הפועלות בעיקר במחשכים והשפעתן על הפוליטיקה ועל החברה בארה"ב זניחה מאוד. האנטי-ישראליות בקבוצה זו נעה מביקורת לגיטימית על פעולותיה של ישראל כלפי הפלסטינים, דרך הפצת שקרים וידיעות כוזבות על מעשיה והדהוד מוגבר של הנרטיב הפלסטיני על כל שקריו והטעיותיו, עד לעלילות דם אנטישמיות מובהקות.

מול שתי מגמות אלו ניצבים האוונגליסטים כחומת מגן איתנה המוודאת שהקו הפרוי-ישראלי הכמעט מוחלט במפלגה הרפובליקנית יישמר. במציאות זו, מיותר לציין, אין לאוונגליסטים השפעה ממשית על המתרחש במפלגה הדמוקרטית. האוונגליסטים שכן מצביעים למפלגה הדמוקרטית מזהים את עצמם מלכתחילה כיותר ליברלים, ותמיכתם בישראל נמוכה בהרבה מזו של האוונגליסטים הרפובליקנים. כך שגם מעבר נרחב של מצביעים אוונגליסטים למפלגה הדמוקרטית אינו צפוי להטות מפלגה זו לעבר תמיכה רבה יותר בישראל.

היבט מטריד יותר מתגלה כאשר בוחנים את המגמות ארוכות הטווח בקרב האוונגליסטים. השנה התפרסם מחקר מאת פרופ' מוטי ענברי ופרופ' קיריל בומין, שני חוקרים מוכרים וותיקים העוקבים אחר התמיכה האוונגליסטית בישראל בעשור האחרון.³³ מחקרם זה התמקד באוונגליסטים צעירים, בני 18-30, ובנטיותיהם ביחס לפוליטיקה, לדת ולישראל. ממצאי הסקר, שבו השתתפו כ-700 צעירים אוונגליסטים, הפתיעו גם את מי שחזו את התרחקות הדור הצעיר מהוריו השמרנים

וכפועל יוצא מכך גם מישראל.

לפני הצגת הממצאים אסייג. כפי שאומרים החוקרים עצמם, האפשרות להסיק מסקנות מהממצאים מוגבלת, מפני שאין סקר דומה שנעשה בקבוצת גיל זו בעבר, ואשר מאפשר לראות מגמות לאורך זמן; ועוד, הסקר לא בחן קבוצות גיל נוספות, והדבר מקשה על השוואה בנקודת הזמן הזו בין אוונגליסטים צעירים למבוגרים. עם זאת, החוקרים כן השוו את תוצאות הסקר הנוכחי לסקר נרחב שהם ביצעו בשנת 2018 כדי לראות את ההבדל בין האוונגליסטים הצעירים לבין שאר קבוצות הגילים בקירוב של כמה שנים.³⁴ אלה עיקרי ממצאיהם:

מבחינה אידאולוגית, בעוד כ-60% מהאוונגליסטים בשאר קבוצות הגיל מגדירים את עצמם כשמרנים ורק 14% מגדירים עצמם כליברלים, בקרב הצעירים מספר האוונגליסטים שמגדירים עצמם כשמרנים שווה לזה המגדירים עצמם בליברלים (31%). מבחינה פוליטית, 48.5% מהצעירים רואים עצמם כדמוקרטים או נוטים לדמוקרטים ורק 39.5% רואים עצמם כרפובליקנים או נוטים לרפובליקנים. בבחירות 2020, 45.8% מקבוצת גיל זו הצביעה לג'ו ביידן בעוד רק 25.7% הצביעו לדונלד טראמפ.

מבחינת רמת הדתיות, נמצא שאוונגליסטים צעירים מגיעים פחות לכנסיה וקוראים פחות בתנ"ך מהממוצע משאר הגילאים. נתון זה חשוב מפני שנמצא שככל שאוונגליסטים דתיים יותר כך הם יותר תומכים בישראל. אוונגליסט דתי פחות, צפוי פחות להאמין שהברית בין אלוהים ואברהם היא נצחית ולא השתנתה לאחר הגעת ישו. אמונה זו היא כאמור נדבך חיוני בהצדקה האוונגליסטית לתמיכה בישראל.

ואכן, בעוד בקרב האוונגליסטים בני השלושים ומעלה 76.5% הצהירו כי הם תומכים בישראל, הנתון בקרב האוונגליסטים הצעירים מהם עמד, ב-2021, על 33.5%. בקרב הצעירים 24.3% תמכו בפלסטינים – לעומת פחות מ-3% בקרב שאר קבוצות הגיל. מעניין שדווקא בשאלת מעמדה של ירושלים היו האוונגליסטים הצעירים נחרצים למדי, וכ-72% מהם סברו שהעיר צריכה להישאר מאוחדת בשלטון ישראלי בלעדי. אך לנוכח הממצאים לגבי שאלות נוספות שנשאלו הנסקרים על היחס של ישראל לפלסטינים ועל הצורך בהקמת מדינה פלסטינית, ניכר שרוב האוונגליסטים הצעירים חסרי דעה (שלא לומר חסרי עניין) לגבי הסכסוך וישראל. כאשר נשאלו הצעירים על מידת ההיכרות שלהם עם הסכסוך נמצא כי רק 30% מהם מעידים על עצמם שיש להם ידע ממוצע או נרחב ביחס לסכסוך. מבחינה אובייקטיבית, רק 22% מהם ידעו לענות על שאלה עובדתית ביחס לסכסוך.

איך להסביר את הפער הבין-דורי המתפתח בקהילה האוונגליסטית ביחס לישראל? בומין וענברי מעלים כמה הסברים, השלובים זה בזה. ההתרחקות הכללית של

הצעירים מהדת מפחיתה את מידת העניין שלהם בישראל, ומותרה אותם לקבל בלי ביקורת את הנרטיב המוצג ברוב כלי התקשורת וברשתות החברתיות, כאילו ישראל היא הכוח החזק באזור, הכוח התוקפן ולא הצד המתגונן. יתרה מכך, הצעירים והמבוגרים נחשפים מלכתחילה לתמהילים תקשורתיים שונים: הדורות הקודמים של האוונגליסטים הסתמכו יותר על תקשורת פנימית, עיתונים וכתבי עת אוונגליסטיים ומידע העובר בכנסייה ובקהילה – ואילו הדור הצעיר מקבל כאמור את רוב המידע שלו מהאינטרנט ובעיקר מהרשתות החברתיות. ולבסוף, רבים מהאוונגליסטים הצעירים ואף חלק מהכמרים ואנשי הדת הצעירים נמצאים תחת השפעת הקמפוסים האקדמיים, ובפרט אלו של אוניברסיטאות העילית; שנאת ישראל (ואף שנאת אמריקה) שקיננה במוסדות אלו והתפרצה לאחרונה בגלוי ודאי השפיעה על תמונת העולם של חלקם.

מחקרים נוספים, וחלוף השנים, ילמדו אותנו אם זהו בעיקר מרד נעורים בהורים ובממסד, שעתיד לדעוך עם ההתבגרות, או שאכן יש שינוי עומק וצעירים אלה ימשיכו להחזיק באותן עמדות גם בהמשך חייהם. אנו יודעים ממחקרים אחרים בארה"ב שלצעירים יש נטייה לאמץ עמדות שמאל ולהיות מהפכנים וסוציאליסטים יותר, אך עם השנים הם נהיים יותר שמרנים וימנים. אך ראוי להזהר מהתבססות על הנחה מעין זו, שכן אם וכאשר נגלה כי לא היה זה מרד נעורים חולף, כבר עלול להיות מאוחר מדי: ישראל תמצא את עצמה במצב שבו גוף התמיכה העיקרי בה בארה"ב התפוגג. אם כך, מה על ישראל לעשות?

יחסינו לאן

במאי 2021 התראיין רון דרמר, ששימש עד תחילת אותה שנה שגריר ישראל בארה"ב, לעמית סגל, ובראיון הדגיש כי "עמוד השדרה" של התמיכה בישראל בארה"ב הוא האוונגליסטים (ולא היהודים). "זה נכון מבחינה מספרית", הוא טען, "וזה נכון מבחינת ההתלהבות והתמיכה החד-משמעית שלהם בישראל". לכן, הסביר, ישראל צריכה להשקיע הרבה יותר משאבים בקידום יחסיה עם הקהילה האוונגליסטית.

דבריו של דרמר זכו לביקורת רבה מימין ומשמאל. אכן, לא היה צורך לערוך השוואה בין האוונגליסטים לבין יהודי ארה"ב כדי להדגיש את חשיבות התמיכה האוונגליסטית, ועל דרמר כדמות ציבורית מובילה היה להתבטא באופן שקול יותר. ישראל צריכה להמשיך להשקיע ולטפח את קשריה עם יהדות ארה"ב, לא רק ככוח להשפעה על הפוליטיקה האמריקנית אלא (ואולי בעיקר) בשל היותם תפוצה הגדולה ביותר של העם היהודי מחוץ למדינת ישראל. זו לא שאלה של יחסי חוץ או שתדלנות לטובת ישראל, אלא חלק ממהותנו וחובתנו כמדינת היהודים – ודרמר עצמו הסביר זאת בהמשך.

אך במקביל, עלינו להגדיל מאוד את ההשקעה ביחסינו עם האוונגליסטים. אין סתירה בין השניים. דרמר מכיר היטב את החשיבות של התמיכה האוונגליסטית בישראל, והמסר שהתכוון להעביר בראיון היה נכון. ישראל באמת צריכה להשקיע הרבה יותר בטיפוח הקשרים עם קהילות אוונגליסטיות בארה"ב וגם מחוצה לה. כדי לבסס ולחזק את הברית עם האוונגליסטים לשנים רבות קדימה, על ישראל לפעול בשני מישורים: האחד הצהרתי והשני מעשי.

במישור הראשון, על נציגיה הרשמיים של ישראל לדבר על האוונגליסטים בגלוי ובאהדה. רבים מהאוונגליסטים הפועלים למעננו לא מצפים לתמורה מעבר להכרה בתמיכה זו, מילה טובה, אמירת תודה כנה על מאמציהם הרבים. ראוי שנציגים ישראלים יזכירו את חשיבותם של האוונגליסטים לעתידה של ישראל, יפגינו נוכחות באירועים של האוונגליסטים למענה, ייפגשו עם מנהיגי דת חשובים ויקבלו בכנסת משלחות של מאמינים נוצרים המבקרים בארץ.

למחוות סימבוליות, כגון הגעה לטקס או משלוח מכתב או נאום מצולם, יש משמעות רבה. האוונגליסטים צריכים להרגיש כל הזמן שההתגייסות שלהם למען ישראל אינה מובנת לנו מאליה. שהבחירה שלהם לתרום מכספם שאינו בהכרח רב, להילחם למען ישראל בקונגרס או להגיע להתנדב בארץ מקבלת הכרה. הדבר נכון וחשוב אף יותר לגבי קהילות אוונגליסטיות מחוץ לארה"ב, שבהן התפיסה הנוצרית ציונית מתבססת ממש בעת הזאת. כל שיתוף פעולה, נוכחות, הכרת תודה ואפילו תצלום בודד עם ראש כנסייה שהגיע לביקור בארץ מחזקת קהילות אלו ומאפשרת להן להמשיך לאסוף מאמינים ולגדול.

ברמה המעשית, על ישראל להפנות משאבים רבים הן כלכליים והן אנושיים לטיפוח היחסים עם הדור הצעיר האוונגליסטי בארה"ב. מתקיימים כיום שיתופי פעולה מסוימים, אבל היקפם קטן מדי.³⁵ הפניית המשאבים צריכה להיעשות תוך דיאלוג מתמשך עם מנהיגי הקהילה, ומתוך הבנה מעמיקה של הצרכים האמיתיים שלהם והאתגרים שהם ניצבים מולם. מגוון האפשרויות רחב: הרצאות וסדנאות של מרצים או מורים מישראל במוסדות נוצריים לגילים שונים; בניית תוכניות לימוד במשותף; ייצור תוכן ייעודי כמו ספרים, סרטוני וידאו וקורסים מצולמים; תוכניות חילופי סטודנטים או התמחויות שבמסגרתן יגורו הצעירים כמה חודשים בישראל; הקמת מכוני מחקר ולימוד חדשים ועוד.

ראוי כי את התהליכים הללו יוביל משרד החוץ של ישראל, ומוטב במסגרת תוכנית/סוכנות ייעודית מוגדרת (כמו מש"ב – סוכנות הסיוע הלאומית של ישראל). פרויקטים חינוכיים למיניהם יכולים להיעשות בשיתוף משרד החינוך, הסוכנות היהודית וארגונים ציוניים במדינות היעד. במקביל, ולאחר ההאצה שתיתן המדינה לתהליכים אלה, ניתן לצפות ואף לשאוף שארגוני חברה אזרחית – אוונגליסטיים, יהודיים וכאלה המשלבים נציגים משתי הדתות – ייקחו את ההובלה בתחומים שונים.

קהילות אוונגליסטיות מחוץ לארה"ב זקוקות לעזרה לא פחותה. קהילות אלו מבוססות פחות מבחינת כוחן הכלכלי והפוליטי, ולרוב הסיוע שהן מבקשות הוא אספקת מידע אמין על ישראל כדי שהמאמינים לא יצטרכו להסתמך על CNN, BBC ואלג'זירה כפי שקורה היום. מפי נציגיהן שמעתי רבות כי הם ישמחו לכל יוזמה שתביא מורים ישראלים שילמדו על ישראל ואף ילמדו עברית ילדים. באופן כללי יותר, רבים מהם מביעים רצון לראות פעולות ביוזמה ישראלית, ולא רק מדיניות של תגובה ותמיכה במה שכבר קורה.³⁶ עבודה צמודה עם מנהיגי הקהילות השונות תאפשר הבנה מעמיקה הרבה יותר של צורכי הקהילות הללו ואתגריהן – אתגרים תאולוגיים, אתגרים כלכליים, התמודדות עם מיעוט אסלאמי עוין או אף עם ממשלה עוינת (לדוגמה בדרום אפריקה) ועם תקשורת אנטי-ישראלית ועוד.

במשרד החוץ יש כבר עתה מודעות גוברת לעוצמתה של התנועה ולחשיבותה לישראל. למעשה, רבות מהפעולות שנעשות מתבססות לא על יוזמות של המשרד אלא על יוזמות של השגרירים עצמם ועל הקשרים שהם מפתחים ומטפחים עם הקהילות האוונגליסטיות המקומיות; ומכאן שלזהות השגריר ולהחלטות שהוא מקבל יש השפעה לא מעטה על התפתחות היחסים.

הנרי קיסינג'ר טען פעם שלישראל אין מדיניות חוץ, אלא רק מדיניות פנים. דברים אלה נכונים גם היום. החשיבה הישראלית על מדיניות חוץ הייתה ונתרה קצרת טווח, מצומצמת בהיקפה ויומרותיה ורגישה מאוד לשינויים בפוליטיקה הפנימית. צורת חשיבה זו אולי הייתה הכרחית ובלתי נמנעת בשנותיה הראשונות של המדינה, אך היא איננה מתאימה עוד למדינה השואפת לבסס את עצמה ככוח אזורי מוביל, המחזיק בכריתות אסטרטגיות לטווח הארוך, מרתיע את אויביו ומושך אליו שותפים חדשים בשל עוצמתו ויציבותו.

אין זה המקום להרחיב בדיון על הצורך במדיניות חוץ מגובשת, סדורה ועקבית לטווח הארוך, אך ברור שמדיניות כזאת חייבת לשים דגש רב בקבוצה הגדולה, החזקה והמשמעותית ביותר בעולם התומכת בנו מעומק ליבה. עבודת מטה ומחקר רצינית שתמפה את הקהילות האוונגליסטיות ברחבי העולם, תזהה את המנהיגים הבולטים בכל מדינה ואזור, ותנסח תוכנית פעולה רב שנתית ובין-משרדית ליצירת קשרים חדשים, להתנעת שיתופי פעולה ולהתרחבות – יכולה להיות אחת מאבני היסוד הראשונות במדיניות החוץ הישראלית העתידית.

האוונגליסטים יכולים לשמש לנו שער כניסה לאזורים חדשים שנוכחותנו והשפעתנו בהם מועטות יחסית, כגון אפריקה, אמריקה הלטינית ודרום מזרח אסיה. במדינות שבהן יש לישראל כבר דריסת רגל, הם יכולים להוות נדבך נוסף להעמקת היחסים והרחבתם מתחומי הכלכלה והביטחון לתחומי התרבות והדת. הקהילה האוונגליסטית העולמית היא הזדמנות היסטורית למדינת ישראל לגבש בסיס תמיכה של מאות מיליוני אנשים. הזדמנות שאם תוחמץ, מי יודע אם תשוב.

- 1 עמירם גולדבלום, "האוונגליים והמשיחיות היהודית: כסף עכשיו, דם בעתיד", *הארץ*, 9.7.2019; ענת קם, "בואו לראות מקרוב את הארמגדון", *הארץ*, 22.11.2023; נתנאל שלומוביץ', "עבור האוונגליסטים, המלחמה בעזה מזרזת את המטרה הגדולה: ביאת המשיח", *הארץ*, 3.1.2024.
- 2 David W. Bebbington, *Evangelicalism in Modern Britain: A History from the 1730s to the 1980s*, Routledge, 2003.
- 3 שמה של התנועה מגיע במקור מהמילה היוונית "אוונגליון" שמשמעה "הבשורה הטובה". אף ששם זה היה מזוהה בראשית דרכה של הרפורמציה עם מאמיניו של מרטין לותר (ועד היום המילה אוונגלי להטיוחיה נמצאת בשמותיהן של כנסיות שונות), כאשר מדברים כיום על התנועה האוונגליסטית מתכוונים לרוב לאותה תנועה פרוטסטנטית חוצת-כנסיות שהמאפיינים הללו מבדילים אותה משאר הפלגים הפרוטסטנטיים.
- 4 "3 in 5 Evangelicals live in Asia or Africa", Lifeway Research, 2.3.2020.
- 5 "About Three-in-Ten U.S. Adults Are Now Religiously Unaffiliated", Pew Research Center, December 14, 2021.
- 6 Bruce Milne, *Know the truth: A handbook of Christian belief*, InterVarsity Press, 2009.
- 7 Evangelical and Non-evangelical Voting & Views of Politics in America, Lifeway Research, 2018.
- 8 Jody C. Baumgartner, Peter L. Francia and Jonathan S. Morris, "A clash of civilizations? The influence of religion on public opinion of US foreign policy in the Middle East", *Political Research Quarterly* 61.2 (2008): 171-179 ; Ted G Jelen, "Religion and foreign policy attitudes: Exploring the effects of denomination and doctrine", *American Politics Quarterly* 22.3 (1994): 382-400.
- 9 Jeremy D. Mayer, "Christian fundamentalists and public opinion toward the Middle East: Israel's new best friends?", *Social Science Quarterly* 85.3 (2004): 695-712; "Spirit and power - A 10 Countries Survey of Pentecostalism", Pew Research Center, 2006; "What Americans (especially evangelicals)
- Think About Israel and the Middle East", Brookings Institution, 2015; Peter Hays Gries, "How ideology divides American liberals and conservatives over Israel", *Political Science Quarterly* 130.1 (2015): 51-78.
- 10 John Hagee, *Earth's Final Moments: Powerful Insight and Understanding of the Prophetic Signs That Surround Us*, Charisma Media, 2011.
- 11 Stephen Spector, *Evangelicals and Israel: The Story of American Christian Zionism*, Oxford University Press, 2009.
- 12 Paul D. Miller, "Evangelicals, Israel and US foreign policy", *Survival* 56.1 (2014): 7-26.
- 13 Dep O. De Paula, Otoni de Paula Registra Nota Pública em Solidariedade e Pela Paz em Israel, ParlaTube Brazil, on Youtube, 21.5.2021.
- 14 Sean Durbin, "I will bless those who bless you": Christian Zionism, Fetishism, and Unleashing the Blessings of God", *Journal of Contemporary Religion* 28.3 (2013): 507-521.
- 15 Yaakov Lappin, "Christian Offers 'Repentance'", *Ynet news*, 28.3.2027.
- 16 Daniel G. Hummel, *Covenant Brothers: Evangelicals, Jews, and US-Israeli Relations*, University of Pennsylvania Press, 2019.
- 17 Jeremy D. Mayer, "Christian fundamentalists and public opinion toward the Middle East: Israel's new best friends?", *Social Science Quarterly* 85.3 (2004): 695-712.
- 18 Stephen Spector, "This year in Jerusalem: 18 prophecy, politics, and the US Embassy in Israel", *Journal of Church and State* 61.4 (2019): 551-571.
- 19 Loveday Morris, Michelle Boorstein and Ruth Eglash, "Long, uneasy love affair of Israel and U.S. Evangelicals may have peaked", *The Washington Post*, 28.1.2018.
- 20 מתוך ראיון שקיימתי ב־1.6.21 עם גלוריה גרסס, פעילה אוונגליסטית המקורבת לשרת החוץ של

- נוסף, על כך, בעוד 31% מהאוונגליסטים אינם חושבים שעל ישראל לחתום על הסכם שיוביל להקמתה של מדינה פלסטינית, 23% מהם דווקא תומכים בטענה זו. שאר המשיבים לסקר זה ענו שאין להם דעה מוחלטת בנושא. כך שרוב האונגליסטים, בפועל, לא מתנגדים עקרונית לרעיון "שתי מדינות לשני עמים".
- Voters' views of Trump and Biden differ sharply by religion, Pew Research Center, 30.4.2024.
- Ryan P. Burge, "The 2020 Vote for President by Religious Groups - Christians", *Religion in Public*, 29.3.2023.
- ראו לדוגמה "דוקטרינת מונרו".
- Motti Inbari and Kirill Bumin, *Christian Zionism in the Twenty-First Century: American Evangelical Opinion on Israel*, Oxford University Press: 2024.
- הסיבה לכך שהסקר הראשון שנעשה ב-2018 אינו מספיק לשם השוואה עם הסקר הנוכחי היא שמספר הנסקרים בגילים 18-30 היה נמוך מדי. את המאמר שנכתב על המחקר בשנת 2018 אפשר למצוא אצל Inbari, Bumin and Byrd, "Why Do Evangelicals Support Israel?"
- לדוגמה, את הפרויקט 'Passages', המקבילה האונגליסטית ל'תגלית'.
- כפי שעלה בראיונות רבים שקיימתי עימם.
- גואטמלה שהובילה עם בני משפחתה את הקמפיין להעברת שגרירות המדינה לירושלים.
- Christian For Israel International, 21 *Uganda Prayer March 2018*, 20.7.2018
- "20,000 Christians gather in the interior of Colombia to bless Israel", AURORA, 26.8.2019
- Evangelical Statement in Support of Israel, ERLC, 11.10.2023
- יאיר אטינגר, "האם יש בישראל פעילות מסיבית שמעבירה יהודים על דתם?", אתר כאן, 4.6.2023.
- שלומוביץ', "עבור האונגליסטים".
- Evangelical Attitudes Toward Israel Research Study, LifeWay Research, 2017
- Motti Inbari, Kirill M. Bumin and M. Gordon Byrd, "Why do evangelicals support Israel?", *Politics and Religion* 14.1 (2021): 1-36
- Mayer, "Christian fundamentalists"
- עמדתם של האונגליסטים כלפי הסוגיה הישראלית פלסטינית היא מורכבת. אכן, אחוז מסוים מהתרומות האונגליסטיות מופנות לתמיכה בפרויקטים ביהודה ושומרון, אך זה אחוז זניח מכלל התרומות. הללו מופנות בעיקר לתמיכה בעלייה ולפרויקטים חברתיים.